

52 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NE GÖRE 1583-1584 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE EŞKIYALIK OLAYLARI*

 Volkan MERİÇ^a

 Mehmet İNBAŞI^b

Öz

Bu makale "52 Numaralı Mühimme Defteri'nin 121-250 arası sayfalarındaki bilgilerden üretilmiştir. Belirtilen sayfalar aralığında bulunan 355 hüküm incelenerek Osmanlı coğrafyasında meydana gelen eşkıyalık hareketleri hakkında elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bilindiği üzere 1583-1584 yılları Osmanlı Devleti'nin İran Safevi Devleti ile mücadele ettiği bir dönemdir. Savaşın devam etmesini de fırsat bilen başıbozuk insanların çıkardıkları asayiş problemleri, yerel yöneticiler tarafından engellenemeyince devletin müdahalesini gerektirmiştir. Böylece eşkıyalık olayları Divan-ı Hümâyun'da görüşülerek yerel bir sorun olmaktan çıkmış ve devletin müdahalesi neticesinde de bu olaylar Mühimme defterlerine kaydedilmiştir. Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm eşkıyalığın sebepleri, ikinci bölüm eşkıyalık hareketinin oluşumu ve yayılışı, üçüncü bölümde ise eşkıyalığa karşı devletin aldığı önlemler ve verilen cezalara değinilmiştir. Makalede eşkıyalık olaylarının hangi bölgelerde meydana geldiği, olayların ortaya çıkmasının nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu süreçte eşkıya gruplarının içerisinde kimlerin yer aldığı, bölge halkına verdiği zararlar Mühimme defterindeki hükümlere göre incelenmiştir. Ayrıca eşkıyaların gerçekleştirdiği sosyal düzeni bozan pek çok olay hakkında da bilgiler verilmiş, devletin eşkıyalık olaylarını önlemeye karşı kullandığı yöntemler ve eşkıyalara verilen cezalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eşkıya, Osmanlı Devleti, Mühimme defteri, Hüküm.

ACCORDING TO MÜHİMME REGISTER NUMBERED 52 IN THE OTTOMAN STATE BETWEEN 1583-1584 BANDITS EVENTS

Abstract

This article was produced from the information on pages 121-250 of the "Muhimme Register No. 52". The data obtained about the banditry movements in the Ottoman geography were evaluated by examining the 355 rule

*Bu çalışma, "52 Numaralı Mühimme Defteri'nin (h. 991-992/ m. 1583-1584) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 121-250)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^aYük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, historianvolkan@gmail.com

^bProf. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih, minbasi@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 13.06.2023, Makale Kabul Tarihi: 25.09.2023

in the specified pages. As it is known, the years 1583-1584 is a period when the Ottoman Empire struggled with the Iranian Safavid Empire. The security problems caused by the disorderly people, who also took advantage of the continuation of the war, required the intervention of the state when they could not be prevented by the local administrators. Thus, banditry events were discussed in the Divan-ı Hümâyün and ceased to be a local problem, and as a result of the intervention of the state, these events were recorded in Mühimme registers. The study consists of three main parts. In the first part, the definition and causes of banditry, in the second part the formation and spread of the banditry movement, and in the third part, the measures taken by the state against banditry and the penalties given are mentioned. In the article, in which regions the banditry events occurred, the causes and consequences of the occurrence of the events were emphasized. In this process, who took part in the bandit groups and the damages they caused to the people of the region were examined according to the provisions in the Mühimme register. In addition, information is given about many events that disrupt the social order carried out by bandits, and the methods used by the state to prevent banditry events and the punishments given to bandits are emphasized.

Keywords: Bandit, Ottoman Empire, Mühimme register, Rule.

Giriş

Mühimme defteri kısaca Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümâyün tarafından alınan kararların padişahın onayından sonra kronolojik sıra ile hazırlanan fermanların kaydedildiği defterler olarak tanımlanabilir (Kütükoğlu, 2020, s. 519). Mühimme defterleri içerik olarak ise Divan-ı Hümâyün'da müzakere edilen dâhilî ve haricî meselelerin yanı sıra sancaklarda kamu düzenini bozan birçok olayın kaydedildiği defterlerdir (Emecen, 2005, s. 110-111).

Eşkîya ise, sözlükte bedbaht, talihsiz, günahkâr ve âsi manalarına gelen şakî kelimesinin çoğulu olup Türkçe'de yol kesen, haydut, haramî anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca silahlı veya başka şekilde zor kullanarak yol kesen ya da ani baskınlar yaparak insanların mallarına ve canlarına zarar vererek kamu düzenini bozmak anlamına da gelmektedir (Bardakoğlu, 1995, s. 463). Kamu düzenini bozup halkın can güvenliğine ve malına kast eden etrafı haraca kesen gruplar için "yol kesen" anlamına gelen *harrabe* veya *kuttau't-tarik* ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında *celalî*, *eşirra*, *haramî*, *haramzâde*, *türedi*, *uğru*, *haydut* kelimeleri eşkîya karşılığında kullanılmıştır. Ayrıca "türedi eşkîyası" (Afyoncu, 2021, s. 151), "gurbet taifesi" veya "levendât" adlarına da yer verilmiştir (İlgürel, 1995, s. 467). 52 numaralı Mühimme Defteri'nde ise ehl-i fesâd ve âsi terimleri doğrudan bölgelerdeki asayîşi bozan gruplar için kullanılmıştır (Mühimme 52, s. 213/ Hüküm 555). Hobsbawm, Eşkîyalar adlı eserinde; "*saldıran ve zor kullanarak soygun yapan herkes kanunlar önünde eşkîyadır.*" şeklinde genel bir tanımlama yapmıştır (Hobsbawm, 1997, s. 11).

A. Eşkîyalığın Sebepleri

Osmanlı Devleti'nde eşkîyalık faaliyetleri, özellikle XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda artış göstererek XVII. yüzyılda ise ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu faaliyetlerin artmasında Akdeniz'de görülen nüfus artışı, iktisadî zorluk, halkın fakirleşmesi, siyasî iktidarın zayıflaması önemli rol oynamıştır (İlgürel, 1995, s. 467). Eşkîyalık faaliyetleri Kanunî Sultan

Süleyman döneminden itibaren meydana gelmiş olmakla birlikte III. Murad döneminde uzun süren savaşların eşkıyalık faaliyetlerine büyük etkisi olmuştur. Eşkıyalığın yaygın bir problem haline gelmesi askerî düzenden, toprak idaresine, vergi toplama usullerine kadar pek çok sahada değişime neden olan olaylarla yakından ilgilidir (Acun, 2002, s. 705).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen eşkıyalık faaliyetlerinin birden çok sebebi vardır. Eşkıyalık faaliyetlerinin sebeplerini dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; ekonomik sebepler, askeri sistemin bozulması, devlet yönetimindeki aksaklıklar, uzun süren savaşların ekonomiye verdiği zararlar olarak sınıflandırılabilir (Cezar, 2011, s. 1674). Akdeniz coğrafyasında artan eşkıyalık olayları bu bölgede yaşayan insanların yaşam kalitelerinin azalmasıyla yakından ilgilidir (Braudel, 1990, s. 65). Osmanlı ekonomi hayatındaki bozulmalar eşkıyaların ortaya çıkmasında ve yayılmasında en önemli sebep olarak görülmektedir (İlgürel, 1993, s. 253).

XVI. yüzyılın sonlarına doğru harcamalar gittikçe fazlaşmakta ve hazinenin açıkları yıldan yıla daha çok artmaktaydı. 1564 yılında hazine geliri 183 milyon, gideri 189 milyon 600 bin akçeydi. 1592 yılında gelir 293 milyon 400 bin akçeye, gider de 360 milyon akçeye çıkmıştı. 1597 yılında ise gelir 300 milyon, gider de 900 milyon akçeye yükselmişti. Kanunî Sultan Süleyman'dan sonraki devirlerde gelirlerde görülen artış paranın değerinin düşmesi, vergilerin ise gittikçe artmasından kaynaklanmaktaydı. Kanunî döneminde bütçe açığı hemen hemen yok iken III. Murad zamanında artmaya başlamış III. Mehmed döneminde ise bütçe açığı üç katı olmuştur (Cezar, 2011, s. 1675).

Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde yaşanan problemlerden birisi de Amerika kıtasının keşfinden sonra başta İspanyol ve Hollandalı tüccarlar olmak üzere buradan elde ettikleri altın ve gümüşü önce Avrupa piyasasına daha sonra da ticaret yaptıkları Osmanlı Devleti pazarına kayıt dışı olarak sokmalarıdır. Bu durum zaten değer kaybetmeye başlayan ve hammaddesi gümüş olan akçenin değer kaybına neden olmuştur. (Genç, 2014, s. 197-198). Ayrıca uzun süren savaşların maliye üzerine ağır bir yük bindirmesi nedeniyle devlet bütçe açıklarını kapatabilmek ve ek gelir ihtiyacını sağlayabilmek için Osmanlı tarihinin o döneme kadarki en büyük taşışını yapmak zorunda kalmıştır (Pamuk, 2018, s. 147). 1586 yılında Osmanlı akçesi %40 oranda devalüe edilmiştir. Bu dönemde 100 dirhem gümüşten önce 800 akçe, 1600'deki ikinci krizden sonra 1000 akçe kesilmeye başlanmıştır. Bu durumda sabit gelirlili olan kapıkulu askerleri başta olmak üzere İstanbul ve taşrada büyük huzursuzluklara sebep olmuş ve isyanların en önemli nedenlerinden birisi haline gelmiştir. (Genç, 2014, s. 203-206) Böylece ortaya çıkan bu durum nedeniyle Osmanlı'da parasal istikrarın sona ermesine neden olmuştur (Akyıldız, 2007, s. 164).

Hazinedeki açıklığı giderebilmek için başvurulan ilk yöntem açıkları iç hazineden kapatmak olmuştur. Bütçe açığındaki artış giderek fazlaşınca iç hazineden kapanamaz hale gelmiştir. Hazine gelirleri azalınca ve vergi gelirleri yapılan masraflara yetmeyince hükümet vergileri artırma yoluna gitmiştir. Vergilerin artırılması sonucunda halkın tepkisi daha çok fazlaşmıştır (Akdağ, 1979, s. 473). III. Murad döneminde akçe ayarının düzeltilmesi için birtakım adımlar atılmış (Cezar, 2011, s. 1674) ve kuruş denilen yabancı iri gümüş sikkeler piyasaya sürülmüştür (Akyıldız, 2007, s. 164). Lakin istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu durum eşkıyalık faaliyetlerinin artmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Ekonomik zorluklardan dolayı sıkıntı içinde olan ve bulunduğu bölgede haksızlığa uğrayan

kişiler de eşkıya gruplarına katılmıştır (Öztürk, 1991, s. 985). III. Murad döneminde para ayarının bozulması eşkıyalık olaylarının yayılmasında en önemli nedenlerden biri olmuştur.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü iktisadi bunalım ile artan enflasyonun halk üzerinde ciddi bir etkisi oldu. Ticari alanlar ayarı düşük akçeyle dolunca piyasadaki düzen bozuldu. Halkın bir kısmı ise ettikleri toprakları güvenlikleri nedeniyle terk edince hem kıtlık tehlikesi ortaya çıktı (İlgürel, 1993, s. 253), hem de üretici sınıftan birçok kimsenin topraklarından ayrı kalması nedeniyle gıda maddeleri ve eşya fiyatlarında artışa neden oldu. Paranın değerinin düşmesi, uzun süren savaşlar nedeniyle üretici sınıftan birçok kimsenin topraklarından uzak kalması nedeniyle gıda maddeleri ve eşya fiyatlarında artışa neden oldu. Bu ekonomik sıkıntılar çiftçi ve esnafın sırtına yüklenmekteydi (İlgürel, 1995, s. 467).

Anadolu'da meydana gelen nüfus artışı da başka sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan nüfusun arazi ihtiyacına rağmen tarım yapılabilecek alanların kısıtlı olması ayrıca bu tarım alanlarında üretim yapabilmek için sığır temini, köylülerin üstesinden gelmek zorunda oldukları temel sorunlardan biriydi. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren tımarlı sipahiler fakirleşmeye başladı. Tımarların değerindeki düşüşün yanında ekipmanların fiyatlarının yüksekliği bir tımarlı sipahinin uzun mesafeli seferlere katılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca tımarın değeri aynı kalmasına rağmen enflasyonun etkisiyle ekilebilir arazilerin ve tarlayı sürebilmek için gerekli olan öküzlerin fiyatları yükselmeye başladı (İnalçık, 2012, s. 171). Bu durum artan kırsal nüfusun hayatını idame ettirebilmesi için gerekli koşulların temininde de bir daralmaya sebep oldu. Ekilebilir tarım alanlarının fiyatları ve bu alanları işlemek için gerekli olan hayvan gücünün temin edilmesinde ortaya çıkan zorluklar köylü nüfusun çiftini terk etmesine neden olmuştur (Koç, 2013, s. 153). Köyünden ayrılan çiftbozan reaya başka iş sahaları bulabilmek için şehirlere göç etmişti (Cezar, 2013, s. 191). Çiftçi halkın özellikle de köyde bulunan tarım ve hayvancılıkla uğraşmak istemeyen gençlerin kendilerine başka alanda geçim yolu bulmak üzere buldukları yerlerden ayrılıp büyük şehirlere gitmesi ve oraya yığılmaları o bölgenin güvenliğine ciddi anlamda zarar vermiştir (Akdağ, 1975, s. 144-153). Genç nüfus ise bu süreçte medreseye yönelmek durumunda kalmıştı. İşsiz olan genç nüfusun medrese önlerinde sayıları fazlaşınca suhte gruplarına dâhil olarak eşkıyalık faaliyetlerine girişmişlerdir (Akdağ, 1975, s. 144-153).

Tımar sisteminin çökmesi sipahilerin seferlere katılmamasına yol açmıştır. Bu durum sipahilerden tımarlarının alınmasına neden olmuştur (İnalçık, 2012, s. 171). Tımarlarını terk eden sipahiler, savaş zamanları istihdam edilip sonradan işsiz kalan bir kısım zümreler ve vergi ödemeyen bazı aşiretler eşkıya topluluklarının kaynağını oluşturmuştur (İlgürel, 1995, s. 467). Ayrıca ateşli silahlara ulaşmasında kolay olabilmesi eşkıyalık faaliyetlerinin yayılmasında önemli rol oynamıştır (Cezar, 2013, s. 153). Eşkîyalık olayları genellikle devletin zayıf anları olan savaş dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Teke Beyi'ne yazılan hüküm bu durumu ortaya koymaktadır. *"Teke sancağı sipahileri sefer-i hümayuna tevcih ettiklerinde livâ-i mezburâ zuhur eden suhte ve ehl-i fesad haramzâde def için livâ-i Teke sipahilerinden Hasan nam sipahi serdar tayin olunmuşdur"* (Mühimme 52, s. 170/ Hüküm 428). Eşkîyalar bu durumu fırsat bilerek sefer zamanlarında faaliyetlerde bulunmuştur.

İkinci neden ise askeri sistemin bozulmasıdır. Askeri sistemin bozulmasındaki en büyük neden tımar sisteminde yaşanan aksaklıklar dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Tımar sisteminin bozulması idari, mali

ve sosyal alanda büyük tahribata neden olmuştur. Bu durum halkın fakirleşmesine neden olmuş gençler kendilerine yeni geçim yolları aramaya koyulmuş ve birçoğu eşkıyalık olaylarına katılmak durumunda kalmıştır (İlgürel, 1995, s. 467). Çiftçilerden ödeyemeyeceği kadar ağır vergiler istenme yoluna gidilince onlar arasında çiftini terk edenler görülmüştür. Osmanlı tarihlerinde çiftbozan reaya olarak isimlendirilen bu gibi kimselerin topraklarını bırakmalarında başka türlü sebepler de rol oynamıştır (Cezar, 2011, s. 1675). Çeşitli sebeplerle toprağını terk eden çiftbozan reaya şekline giren köylülerin en büyük kısmı da Anadolu'da bulunuyordu. Anadolu topraklarının daha az verimli olması nedeniyle, bütün sıkıntıları daha fazla hissedeni de Anadolu halkı idi. Osmanlı arşiv kaynakları, sipahilerin gittikçe artan oranda köylülerden zorla vergi aldıklarını ve pek çoğunun haydut çetelerine katıldığını gösteren bilgiler içerir (İnalçık, 2012, s. 171).

Para ayarının bozulması ve ekonomik sıkıntılardan esas itibariyle tımar erbabı müteessir olmaktadır. III. Murad zamanından beri bu durum tımarlı sipahilerin aleyhine daha da bozulmuş ve çiftbozan reayanın miktarı bir hayli artmıştı (Cezar, 2011, s. 1676).

Osmanlı idare teşkilatı bozulup tımar tevcihinde usulsüzlükler ortaya çıkınca Türk asıllı kimselerin mağdur duruma düştükleri görülmüştür. Zira III. Murad döneminden itibaren devşirmelere zeamet tevcih edilip zaim vaziyetine geçince Türklerin en mühim iş alanının kapanmasına neden oldu. Ortaya çıkan rüşvet ve kayırmacılık nedeniyle görevinden alınan pek çok sipahi diğer isyancı gruplara katılmıştır (İnalçık, 2012, s. 172). Ayrıca bu durum onların hükümete karşı güvenlerinin sarsılmasında rol oynadı (Cezar, 2011, s. 1676).

İsyanların bir nedeni de devlet yönetimindeki hata ve aksaklıklardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın son zamanlarından itibaren devlet yönetiminde başlayan bozulma, III. Murad ve III. Mehmed zamanında daha da hızlanmıştı. Diğer yandan devlet görevlilerinin baskıları düzeninin bozulmasına neden olan bir başka önemli nokta idi. Bir taraftan yöneticilerin baskılarına diğer taraftan eşkıya saldırılarına karşı koymaya çalışan halk yurtlarını terk etmek zorunda kalarak daha güvenli yerlere gidiyor ve eşkıya gruplarına katılıyorlardı. Bütün bu sebepler eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına yol açtı. Ayrıca suhteler de eşkıyalara destek verince isyanlar daha büyük boyutlara ulaştı (İlgürel, 1993, s. 253).

Bir diğer neden ise; XVI. yüzyılın sonlarına doğru batıda ve doğuda devam eden savaşlar Anadolu'da huzursuzluğa sebep olmuştur. Ayrıca seferlerin yol açtığı ağır masraflar halkın ciddi anlamda ekonomik sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde savaşların çok uzun sürmesi ülkenin ekonomik, içtimai ve idari bünyesinde bir hayli sarsıntılar meydana getirmişti. 1578-1590 Osmanlı-İran savaşında yeni topraklar elde edildiğinden bu sarsıntılar pek fazla hissedilmemiş ve birdenbire ortaya çıkmamıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda iki cephe bir savaş ortamı içinde olması eşkıya topluluklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Savaşlar nedeniyle ekonomik durum daha da kötüleşmiştir. Bu da işsiz genç nüfusun eşkıyaların bulunduğu zümreye katılmasına yol açmıştır. Bu zümreler içerisinde suhte adı verilen işsiz medreseliler de yer almıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda iki cephe bir savaş ortamı içinde olması eşkıya topluluklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (İlgürel, 1995, s. 467).

Eşkîyalık faaliyetlerinin yayılmasında yukarıda verilen nedenlerin dışında başka nedenlerde söz konusudur. Eşkîyalık olaylarında ekonomik ve sosyal düzensizlik dışında ahlaki ve psikolojik sebepler de etkili olmuştur. Daha kolay kazanmak, kısa sürede zengin olmak ve ismini duyurma düşüncesi de eşkıyalık faaliyetlerinin yayılmasında önemli faktörlerden biri olmuştur (Öztürk, 1991, s. 971).

B. Eşkîyalık Hareketlerinin Oluşumu ve Yayılışı

52 numaralı Mühimme Defteri'nde incelenen hükümlere göre eşkıyalık faaliyetlerine katılan gruplar; reaya, suhte, ehl-i örf ve gurbet taifesi adı verilen gezginci gruplar olarak sınıflandırılabilir. Reaya sınıfı yanlarına eşkıyaları toplayarak birlikte hareket ettikleri insanlara ve mallarına zarar verdikleri görülmektedir (Mühimme 52, s. 217 / Hüküm 565, s. 234 / Hüküm 611). Suhteler ise sayılarının çok olduğu yerlerde bir serdar belirleyerek bölgelerde 300–400 kişilik kalabalık suhte grupları ile topluca hareket etmiş ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Mühimme 52, s. 182 / Hüküm 462). Ehl-i örf sınıfında ise bey, yeniçeri ve özellikle sipahilerin bölgelerdeki eşkıyalık olaylarına katıldığı görülmektedir. Mora sipahilerinin mahkemeyi basarak insanları öldürmesi ehl-i örf sınıfı içindeki görevlilerin eşkıyalık faaliyetlerinin durumunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir (Mühimme 52, s. 239/ Hüküm 624). Ayrıca bir diğer hükümde Amasya'da zaim Ahmed'in altı yıldan beri Şark seferine çeşitli bahaneler ve şahitler ile katılmadığı, ayrıca ehl-i fesad olarak insanların akçelerini alarak bölge halkına zarar verdiği ve zekât namına Müslümanlardan akçe aldığı belirtilmektedir (Mühimme 52, s. 130 / Hüküm 329). Osmanlı'da gezginci şekilde yaşayan gruplar arşiv belgelerinde konargöçer veya yürük olarak isimlendirilmiştir. Bu yapılar boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba(aile) gibi bölümlere ayrılmıştır. Aşiret kelimesi göçebe yaşayan topluluklar için kullanılmıştır (Halaçoğlu, 1991, s. 9). Ayrıca bu konargöçer gruplara gurbet taifesi de denilmiştir. Gurbet gruplarının faaliyetleri de Mühimme Defterleri'nde yer almıştır. "*Çingane taifesi Alanya'ya gelüb kırk, elli çadır kurup nice eşkıyalar ile Müslümanların emvâl ve erzakın garet edüb, vilayetimizi harab edüb*" şeklinde belgede yer aldığı görülmektedir (Mühimme 52, s. 235 / Hüküm 614). Hükümün devamında ise bu gurbet grubuna karşı önlem alınmaz ise halkın bu bölgeden ayrılacağına vurgu yapılmıştır. Görüldüğü üzere kalabalık şekilde yaşayan göçer gruplar Mühimme Defterleri'nde genellikle olumsuz durumlar içerisinde yer almıştır.

52 numaralı Mühimme Defteri incelendiğinde isyanların geniş alana yayıldığı ve pek çok grubun bu isyanlara katıldığı, doğrudan veya dolaylı olarak destek verdiği görülmektedir. Eşkîyaların kurduğu çeteler birbirinden bağımsız olarak küçük veya büyük gruplar halinde hareket etmiştir. 991-992 / 1583-1584 yılında Seferihisar'da yirmi otuz nefer (Mühimme 52, s. 236/ Hüküm 616), Kırçova'da otuz kırk nefer eşkıyanın bir araya gelerek evleri silahlarla basarak insanların paralarını ve mallarını gasp etmişlerdir (Mühimme 52, s. 234/ Hüküm 611). Ayrıca Balis sancağında beş altı yüz kadar eşkıya bir araya toplanarak büyük gruplar halinde hareket ederek bölgeye zarar vermiş ve insanları öldürmüşlerdir (Mühimme 52, s. 147/ Hüküm 370). Özellikle bu bölgede eşkıya çetelerinin sayılarının bu kadar fazla olması bölgede güvenlik zafiyetine neden olmuştur. İlerleyen yıllarda bu çeteler Celâli adıyla bilinen büyük eşkıya topluluklarını oluşturdu (İlgürel, 1995, s. 467).

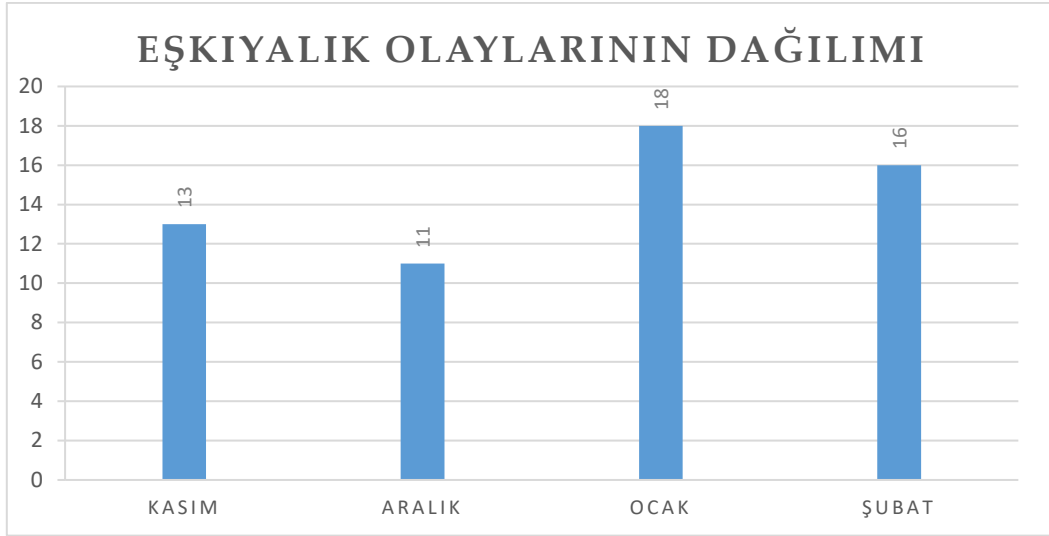
Eşkîya grupları bir araya geldiği zaman öncelikle kendilerine başbuğ veya serdar adı verilen liderler tayin ederdi (Mühimme 52, s. 154 / Hüküm 387, s. 181 / Hüküm 460). Eşkîyalar tayin ettikleri

serdarlar etrafında toplanarak birlikte hareket etmişlerdir. Böylece buldukları bölgeleri daha kolay tehdit etme yolunu bulmuşlardır. Seçilen bu liderler genel olarak azledilmiş ya da gadre uğramış hükümet mensupları ile reaya arasında itibar kazanmış şahıslar idi.

XVI. yüzyılda toplumun devlete olan şikâyetlerinde en öne çıkanlar içinde hırsızlık ve haramilik yer almaktadır. Gerek şehzadeler arası taht kavgaları gerekse devam eden savaşlar neticesinde eşkıyalık faaliyetlerine karışan insanlar yağma ve soygun hareketlerine girişerek halkın can ve mal güvenliğine ciddi zarar vermiştir (Akdağ, 1975, s. 101-102).

52 numaralı Mühimme Defteri'nde işlenen suçlara bakıldığında ise; genel olarak hırsızlık, cinayet (Mühimme 52, s. 144 / Hüküm 364), yol kesme (Mühimme 52, s. 147 / Hüküm 369), ev ve çadır basma, mal ve erzak yağmalama (Mühimme 52, s. 155 / Hüküm 389), yem, yemek ve mala zarar verme (Mühimme 52, s. 235 / Hüküm 614), ev yakma ve insanları alıkoyma (Mühimme 52, s. 213 / Hüküm 555) gibi suçlar işlendiği açıkça görülmektedir. Eşkıyalık hareketleri yalnızca yağma esasına dayanmıyordu. Büyük kalabalık grupların saldırıları çoğu defa erzak temini içindi. Selanik, Ustrumca, Avrethisarı, Temurhisarı ve Siroz kadılarına yazılan hükümde "*Hasan, Ali ve Mehmed geliüb cemaatlerinde bazı ehl-i fesad zuhur edüb evler ve yollar basub erzak ve emvâlleri garet edüb*" (Mühimme 52, s. 124 / Hüküm 313) şeklinde erzak temini için eşkıyalık faaliyetlerinde bulundukları belirtilmektedir. Benzer bir durum da Alanya ve Manavgat kadılarına yazılan bir diğer hükümde de görülmektedir. Manavgat kazasında Solak Mustafa eşkıyalarla toplanıp davarlar ve erzakları çaldıkları ayrıca Müslümanlara zulm ettikleri belirtilmektedir (Mühimme 52, s. 159 / Hüküm 399). Eşkıya grupları disiplin altında olmadığından köy, kasaba ve şehirleri yağmalıyor ve bölgelere zarar veriyorlardı (İlgürel, 1993, s. 255). Ankara beyine ve kadısına yazılan hükümde ise; "*Kara Bali nam kimesne altmış âdem ile çadır basub âdem yaralayub yağma edüb*" (Mühimme 52, s. 200 / Hüküm 519) şeklinde belirtildiği gibi eşkıyaların buldukları bölgelerdeki yağma faaliyetlerinde buldukları hakkında bilgiler vermiştir.

Bu çalışmada 52 numaralı Mühimme Defteri'nde eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili hükümleri incelenmiştir. İncelenen ilk hüküm 28 Şevval 991/14 Kasım 1583 tarihli iken son hüküm ise 1 Safer 992/13 Şubat 1584 tarihlidir. Dolayısıyla yaklaşık dört aylık bir sürede ortaya çıkan eşkıyalık olayları hakkında bilgiler verilmiştir. 14 Kasım 1583- 13 Şubat 1584 tarihleri arasında tespit edilen, eşkıyalık, düzeni bozma, asayiş engelleme vb. gibi faaliyetlerin sayısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Şekil 1. Mühimme Defteri'nde kaydedilen eşkıyalık olaylarının aylara göre dağılımı (1583-1584)

Ortaya çıkan eşkıyalık olaylarının sayılarının fazla olmasının altında yatan en önemli neden doğuda devam eden Osmanlı-İran savaşlarının etkisinden dolayıdır. Tabloya göre en çok eşkıyalık faaliyetleri ocak ayında en az ise aralık ayında ortaya çıktığı görülmektedir.

Suhtelerin eşkıyalık faaliyetleri ise incelenen zaman aralığında on iki defa görülmüştür. Bu hükümlerde suhtelerin eşkıyalık faaliyetlerinin birbirine yakın coğrafyalarda ortaya çıkması da dikkat çekicidir. Çankırı'da 2, Teke sancağında 2, Uluborlu'da 1, Alanya'da 1, Seydişehir'de 1, Amasya'da 1, Kütahya'da 1, Gölhisar'da 1, Vilayet-i Rum'da 2 suhte eşkıyalığı kayıtlara geçmiştir. Bu bölgede suhteler genellikle ev basma, adam öldürme, hırsızlık gibi suçlarda yer almışlardır. Seydişehir kadısına yazılan hükümde: *"Suhteler İsmail nam kimesneyi tutub iki dizlerini kesüb, Hasan nam kimesneyi tutub burun ve kulağını kesüb"* (Mühimme 52, s. 129 / Hüküm 326) şeklinde belirtildiği gibi suhte eşkıyalarının acımasızca işkenceler yaparak bölge halkından pek çok kişiye zarar verdikleri tespit edilmiştir.

Eşkîyaların kurduğu gruplar arasında soy, mezhep, din birliği zorunlu bir koşul değildi. Farklı milletten kişiler ortaklaşa bir eşkıya grubu da kurabiliyorlardı (Akdağ, 1975, s. 123). Eşkîya gruplar bazen zımmilerden oluşabiliyordu (Mühimme 52, s. 225 / Hüküm 589). Bazen sadece Müslümanlardan meydana gelebilirdi. Bursa kadısına yazılan hükümde: *"Kara Mustafa oğlu Ömer, Manav Ahmed ve Tursun oğlu Akbaş; İbrahim nam sipahiyi katl eyleyüb"* şeklinde geçtiği görülmektedir (Mühimme 52, s. 159 / Hüküm 399). Eşkîyaların ortaklaşa kurduğu eşkıyalık grupları da mevcut idi. Seydişehir kadısına yazılan hükümde; *"Karlı Şüca, Sarı Veli, Köse Müslihiddin ve Kalaycıoğlu Yörük Müslihiddin nam şakiler altı nefer mikdarı levendatla cemiyet edüb isyan ve tuğyan üzere olub"* şeklinde yer almaktadır (Mühimme 52, s. 129 / Hüküm 326). Hatta devlet görevlileri de eşkıyalık faaliyetlerinde yer alabiliyorlardı. Mora sipahileri ve Teke sancağı sipahileri eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Mühimme 52, s. 239 / Hüküm 624-625). Görüldüğü üzere eşkıyalık faaliyetlerinde herhangi bir dil, din, ırk ve insan ayrımı yapılmamıştır. Bu durum hem yağmalamayı yapan gruplar için hem de yağmaladıkları bölgelerdeki insanlar için de farklı değildir.

Eşkialık faaliyetlerine genellikle buldukları bölgelerde yaşayan kişilerin katıldıkları görülmektedir. Eşkialar yaşam alanı olarak doğal ortamları seçiyor ve geçimlerini de bu bölgelerde yağmacılık yaparak sağlıyorlardı (Gök & İnbaşı, 2021, s. 1357). Ayrıca dağlık alanlar ve ticaret yolları üzerinde de eşkıyalık faaliyetlerinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Eşkialar otoriteden uzak bir şekilde yaşayabilmek için dağlar yolsuz düzlükler, ormanlık alanlar ve dereler gibi ulaşımı zor olan bölgelerde yaşıyorlardı. Eşkialar ticaret için önemli olan geçitler ve yolları tutuyor yoldan geçenlerin mallarını yağmalayıp insanları öldürüp başka bölgelere firar ediyorlardı (Yiğit & Oruç, 2020, s.33). Osmanlı hükümeti önemli ticaret yollarını eşkıyalara karşı korumaya çalışıyordu. Buna rağmen soyguncularla derbentçilerin işbirliği yaptığı da oluyordu. Özellikle Osmanlı Devleti'nin İran ile sınır bölgesinde kervanlardan vergi alan soyguncu çeteleri de mevcut idi (Faroqhi, 2005, s. 51). 52 numaralı Mühimme Defteri'nde eşkıyaların ticaret yolları ve geçitlerde yol kesme olaylarının görüldüğü yerler ise; Karesi (Balıkesir), Biga, Hüdavendigâr (Bursa) (Mühimme 52, s. 123 / Hüküm 311), Şam, Ruha (Mühimme 52, s. 173 / Hüküm 434), Ohri (Mühimme 52, s. 144 / Hüküm 363), Budun (Mühimme 52, s. 162 / Hüküm 408) olarak tespit edilmiştir. Özellikle Budin'deki eşkıyalık faaliyetleri; *"Budun kazasında Ali ve Hüseyin nam kimesneler hırsız ve harami olub ehl-i İslâm'ın yollarını basub emvâl ve erzaklarını garet edüb ayrıca Eflak vilayetinden geçene hırsızlık ve haramilik yaparlar."* şeklinde geçmektedir.

Eşkiaların özellikle devlet görevlilerinin isimlerini kullanarak ve yerlerine geçerek bölgedeki düzeni bozduğu görülmektedir. Eflak voyvodasına yazılan hükümde bazı kişiler çavuş ve sipahi adına gelerek eşkıyalar ile birlikte hareket etmiştir. Reayanın mallarına zarar vererek her türlü kötülüğü yaparak mallarını zorla almıştır (Mühimme 52, s. 171 / Hüküm 431). Bir diğer hükümde ise şu ifadeler yer almaktadır; *"Ömer ve oğulları yeniçeri suretine girerek haramzadeden pek çok kimseyi yanına alarak Müslümanlara zarar vermiştir."* Hükümde de görüldüğü üzere eşkıyalar çeşitli şekillerde devlet görevlilerinin kılığına girerek etrafında pek çok eşkıya toplamışlardır. Lakin bu gibi durumlarda mahkemelerde yargılanarak haklarından gelinmesi emredilmiştir (Mühimme 52, s. 189 / Hüküm 486).

Buldukları bölgelerin güvenliklerini sağlayan sipahiler seferlere katıldığı zaman bu bölgede oluşan güvenlik boşluklarından eşkıyalar faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu durum hükümlerde şu şekilde geçmektedir. *"Eğriboz ve Mora'da sipahiler sefere tevcih edince memleket hali kalub haramiler ve eşkıyalar fesâd ü şenâ'at ederek yollar, evler, köyler ve karyeler basub insanları sebepsiz yere katl edüb akçe ve paralarını alub ayrıca bağ, bağçe ve tarlalara zarar verüb davar ve sığırları çalmışlardır."* (Mühimme 52, s. 149 / Hüküm 375). Burada eşkıyaların bölge halkının canlarına ve mallarına büyük zararlar verdikleri görülmektedir. Ayrıca farklı bir hükümde ise; Teke sancağı sipahileri sefer-i hümayuna tevcih ettirildiklerinde eşkıya ve suhtelerin Teke sancağında ciddi bir şekilde güvenlik zafiyetine neden olduğu görülmektedir (Mühimme 52, s. 170 / Hüküm 428).

Bir başka hükümde ise eşkıyaların buldukları bölgelerde dışarıdan nüfusun gelmesine engel olmaya çalışıldığı görülmektedir. Şam beylerbeyine yazılan hükme baktığımızda; İki binden fazla atlı araba Hims, Hama ve Selimiye'de köyleri yağma ederek mallar ve erzakları çalarak çevreye adamlar göndermişlerdir. Eşkialar bu vilayetlere gelmenin sebebi nedir diye soru sorarak pek çok nüfusu katl etmişlerdir (Mühimme 52, s. 165 / Hüküm 415).

Eşkîyalar çıkarları için devleti temsil eden görevlilere de zarar vermişlerdir. Arnavud Belgradi kadısı olan Sinan bulunduğu bölgede eşkîyalar tarafından katl edilmiştir (Mühimme 52, s. 192 / Hüküm 493). Devlet görevlilerinin de eşkîyalık faaliyetleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Mora sipahileri Müslümanları sebepsiz yere öldürmüştür. Ayrıca Kameriyye mahkemesini de basmışlardır (Mühimme 52, s. 239 / Hüküm 624). Bu durum eşkîyalık olaylarının geldiği noktayı göz önüne sermektedir.

Devlet görevlilerinin malları da eşkîyalar tarafından alıkonulmaktaydı. Böyle durumlardaki hükümlerin çok sert olduğu görülmektedir. Mısır'a varınca yol üzerinde bulunan kadılara ve beylere yazılan hüküm incelendiğinde; *"Sâbika Mısır beğerbeğisi Hasan Paşanın yolda gelirken bazı yerlerde alıkonulmuş esbabları ve davaları vardır. Buyurdum ki dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Ahmed çavuş gönderilmiştir. Dikkat ü ihtimamla teftiş edesin. Alıkonulmuş ne kadar nesne var ise defter edüb südde-i sa'âdetime gönderesin. Külli esbabından bir nesne zâyi ve telef olursa özrün makbul olmaz. Eşedd-i ikâb ile mu'âkkab olmanız mukarrerdir"*(Mühimme 52, s. 146 / Hüküm 366). Görüldüğü üzere eşkıyanın gasp ettiği malların teftiş edilip kaydedilmesi, zararın tazmin edilmesi, şayet bunun yerine getirilmemesi durumunda şiddetle cezalandırılacakları belirtilmektedir.

Bazen bölge halkı eşkîyalara yardımda bulunmaktadır. Bu durum arşiv belgelerinde genellikle eşkıya yatağı veya suhte yatağı olarak geçmektedir. Karaman beylerbeyi ve kadısına yazılan hükümde: *"Ali ve İlyas nam kimesneler eşkıyadan olub Müslümanları katl eylemişlerdir. Vech-i meşruh üzere mütemekkin Abdi nam kimesne eşkıyaların yatağı ve yoldaşı olub fesâd ü şenâ'at eylediklerinde onun evinde saklanub"* (Mühimme 52, s. 217 / Hüküm 565). Bölge halkından eşkîyalara verilen destek görülmektedir. Bu hükmün devamında ise; *"Teke sancağı sipahilerinden Hasan nam sipahi ehl-i fesâd suhte yatağıdır"* şeklinde bilgi bulunmaktadır (Mühimme 52, s. 239 / Hüküm 625). Eşkîyaları ortadan kaldırmakla görevlendirilen görevlilerin de eşkıyaları himaye ettiği durumlar söz konusu olmuştur.(Demirci & Arslan, 2012, s. 58). Ayrıca Gölhisar ve Uluborlu kadılarına yazılan hükümde; Gölhisar kazasında Şaban, Resul, Hasan ve Mehmed haramzâde ve softa yatağı olup eşkîyalara yardımda bulduklarına dair bilgilere yer verilmiştir. (Mühimme 52, s. 155 / Hüküm 390). Özellikle eşkîyalara yardım ve yataklık yapanlara karşı devlet sert önlemler almıştır.

C. Eşkîyalığa Karşı Devletin Aldığı Önlemler ve Uygulanan Cezalar

Geçitlerde ve ulaşımda sorun yaşanan yerlerde hükümet yol güvenliğini sağlayabilmek için derbentler inşa etmiştir. Eşkîyaların özellikle sürekli yağmalama ve insanlara zarar verme faaliyetlerinde bulunarak derbentlerdeki düzeni bozma yoluna gittikleri görülmektedir (Mühimme 52, s. 123 / Hüküm 311).

Devlet konargöçerleri iskân ederek onları da kontrol altında tutmaya çalıştı. İskân bölgesinin dışına çıkanlara da devletin ciddi cezalar verdikleri görülmektedir. *"Yerleşik Raşen ve Zaki nam kimesneler eşkıyadan olub medhali olmadıkları kazalara karışub kendi halinde olan Müslümanların akçelerini alub fesad ü şenâ'at sâbit olub küreğe konula"* (Mühimme 52, s. 126 / Hüküm 317).

Asayişin bozulduğu yerlerde merkezi hükümet tarafından genellikle olayların araştırılması için çavuş adı verilen müfettiş görevlendirilmiştir. Üsküp kadısına yazılan hükümde; *"Taht-ı hükümetinizde bazı haramiler zuhur edüb malları garet edüb, âdemler katl eylemişlerdir. Husus-ı mezbur için südde-i sa'âdetim*

çavuşlarından Karan çavuş irsâl olunmuştur" (Mühimme 52, s. 243 / Hüküm 637). Yukarıdaki hükümde olayların araştırılması için çavuş tayin edildiği görülmektedir. Eşkîyalık olaylarının büyüdüğü durumlarda ise çavuşlara ek görevler verilmiştir. Bir diğer hükümde; *"Eşkîyalar subaşını yaralayub, naibi döküb, yeniçeriye paralayub firar edince eşkîyaları ele getürmek için dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Mustafa tayin olunmuştur. Buyurdum ki mezburları buldurub getirüb dikkat ü ihtimamla teftiş eylesin. Şöyleki mezburlar muharebeye mübâşeret iderler ise müşarun ileyh çavuşum ele getirüb asla mecal vermeyüb haklarından gelesin"* (Mühimme 52, s. 172 / Hüküm 433). Böylece çavuşlara eşkîyalık olaylarını önlemek amacıyla önemli görevler verilmiştir.

Eşkîyalık hareketlerini önlemek için alınan tedbirler yetersiz kaldığında *"demleri hederdir"* şeklinde eşkîyaların yakalanıp şiddetle cezalandırılması için emirler yerel yöneticilere gönderilmiştir. Balıkesir kadısına gönderilen hükümde; *"ehl-i fesâd erzak ve esbabları garet edüb ve insanları katl edüb bir sancaktan bir sancağa firar etmektedirler. Haklarından gelinmek için dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Mehmed çavuş mübâşeretiyle emr-i şerif verilüb ehl-i fesâdın serdarlarının haklarından gelinüb emn ü emân üzere iken haramzâde taifesi tekrar isyan etmiştir. Ehl-i fesâd muharebe eder ise demleri heder olmak üzere haklarından gelesin"* (Mühimme 52, s. 123 Hüküm 311). Görüldüğü üzere eşkîyaların ilk isyanından sonra tekrar isyana kalkışması durumunda eşkîyalara herhangi bir fırsat verilmeden şiddetle cezalandırılması emredilmiştir.

Devlet görevlilerinin özellikle önemli konularda görevlerini yerine getirirken ihmal ve kusurlarının olması asla kabul edilmemiştir. Bu durumla ilgili hüküm incelendiğinde: *"Keşşaf beği Seyfeddin beye hüküm ki Temur han dâme uluvvuhunun âdemlerinin yollarını eşkîyalar basub mallarını garet eylemişlerdir. Buyurdum ki vusul buldukda mezburları ele getirüb fesâd ü şenâ'atleri sâbit olanın haklarından gelesin. Asla özrün makbul olmaz. Envâ-i itâb ve ikâba mazhar olman mukarrerdir"* (Mühimme 52, s. 125 / Hüküm 315). Görüldüğü üzere herhangi bir ihmal durumunda şiddetle cezalandırılacağı bilgisi verilmiştir.

Devletin eşkîyalara karşı verdiği cezalar genellikle siyaseten katl cezası yani ölüm cezasıdır. Ölüm cezası dışında hapis, sürgün, küreğe konma gibi çeşitli cezalarda verilmiştir.

Divan-ı Hümayun eşkîyalık faaliyetlerinde yer alarak yol kesen, hırsızlık yapan, adam öldürenler reayadan ise şeri mahkemede yargılanıp cezalandırılmasını kadılardan talep etmektedir. Taşrada görev yapan tımarlı sipahi, yeniçeri gibi askeri sınıfa ait mensupların yargılanması ise sütte-i saadete bilgi verilmeden yapılmamıştır (Ünal, 2014, s. 292). Ohri ve Kalkandelen kadılarına yazılan hükümde; *"Kırçova kadısı mektub gönderüb bundan akdem bazı eşkıya otuz kırk nefer yoldaşları ile alât-ı harble evin basub kapusu kırub içeri girüb akçe emval ve esbabları garet edüb te'addi ve fesâd eyledikleri arz ettiğin ecilden buyurdum ki: dergâh-ı muallam çavuşlarından Ohri nazırı olan Mustafa çavuş mukayyed olub habs ile ele getirüb şer' ile buldurusu lazım olanı buldurub ahvalleri şer ile dikkat ü ihtimam ile teftiş eylesin. Haklarından gelesin. Sipahi habs edüb arz eylesin."* Şeklinde emir verilmiştir. (Mühimme 52, s. 234 / Hüküm 611). Bursa ve Kite kadılarına yazılan bir diğer hükümde ise; *"Kite kazasında Göcek Ahmed oğlu dimekle maaruf yeniçerinin bir hizmetkârı ile kara Ahmed nam yeniçeri birkaç yeniçeri ile cem eyleyüb fesâd ü şenâ'atleri ziyade olduğu ilâm olunmağın vardukda bu hususda bizzat mukayyed olub Hıdır çavuş mübâşeretiyle şer ile buldurulması lazım olanlara buldurub hak üzere teftiş edüb göresin. Hususlar i'lâm olunduğu üzere sâbit ve zâhir olursa mezkûrları habs edüb sûret-i sicilleriyle yazub arz eylesin."* (Mühimme 52, s. 168 / Hüküm 424). Başkente bilgi

verilmeden yargılamanın yapılmadığı görülmektedir. Merkezden gelecek cevaba göre eşkıyalar bu süreçte hapiste tutulmaya devam etmiştir (Koç & Tuğluca, 2006, s. 2).

Askeri sınıfa mensup kişilere karşı işlenen suçlarda verilecek ceza kesinleşene kadar hapisanede bekletilmiştir. Arza muhtaç olmayan durumlarda şiddetle cezalandırılmışlardır. *“Kara Mustafa oğlu Ömer ve Manav Ahmed ve Tursun oğlu Akbaş ve Mehmed nam Ömer, İbrahim nam sipahi oğlanı urub katl eyleyüb zulm u te’addi eylemişlerdir. Buyurdum ki şer’le bulundurması lazım geleni buldurub şer’le teftiş edüb göresin. Mezburlar vech u meşruh üzere fesâd ve şenâ’atleri katl u nefis etdikleri şer ile sabit ve zahir olursa bu fesâdı edenleri habs edüb muhtâc-ı arz olanlardan değil ise şer ile lazım geleni icrâ edesin.”* (Mühimme 52, s. 169 / Hüküm 425).

Eşkıyalara karşı verilen cezalar genellikle ölüm cezasıdır. Belgelerde ölüm cezası yerine siyaset kavramı kullanılmıştır. Belgelerde siyaset ağır şekilde cezalandırma anlamına gelmektedir. Siyaseten katl terimi bağı yani devlete karşı isyan eden kişiler için kullanılmıştır. Bağı suçu mevcut devlet düzenine haksız yere başkaldırmaları ve devletin emirlerini yerine getirmemelerinden kaynaklanmaktadır. Siyaseten katl cezası kötülük yapıp etrafa zarar verenlere, isyan edenlere, halka zulmedenlere, casuslara ve hırsızlık gibi toplum düzenini bozanlara uygulanmıştır (Ünal, 2014, s. 283-284). Kırıkkilise sancağında vaki olan kadılara yazılan hükümde; *“kâfirler birkaç zımmi katl eylemişlerdir. Katilleri habs edüb fesâd ü şenâ’atleri sâbit olduktan sonra şer ile lazım geleni icra idesin. Siyasete mâ’mur olanlara mecal vermeyesin.”* (Mühimme 52, s. 193 / Hüküm 496). Arnavud Belgradı kadısı ve Avlonya kadısına yazılan bir diğer hükümde bölgede bulunan eşkıyaların isyan ederek Nazır Ahmed Çavuş’u katl ettiği bildirilmiştir. Katillerin derhal yakalanarak meclis-i şer’e getirilmesi emredilmiştir. Suçları sabit olanların sipahi ise hapse atılmalarını, sipahi olmayan katiller ve bey olanlar ise siyaset edilmesini şiddetle emredilmiştir (Mühimme 52, s. 201 / Hüküm 521).

Devletin uyguladığı cezalardan biri ise küreğe koyma cezasıdır. Küreğe koyma cezası Osmanlı donanmasının insan gücünü karşılamak üzere ortaya konulan bir ceza yöntemidir (İpşirli, 2019, s. 112). Anadolu beğlerbeğisi ve Karahisâr kadısına gönderilen hükümde Karahisar’da Müslümanların akçelerini alarak fesad üzere oldukları sabit olduğundan dolayı eşkıya olan Raşen ve Zaki adındaki kişiler için küreğe konulma emri verilmiştir (Mühimme 52, s. 126 / Hüküm 317).

Bölgelerin düşmana karşı muhafazası durumunda da vakit geçirilmeden kürekçi talebinde bulunulmuştur. Yeterince kürekçi bulunmadığı durumlarda çeşitli suçlardan dolayı yakalanan kimselerden ancak ölüm cezası dışındaki suçlular küreğe konulmuştur (İpşirli, 2019, s. 113). Akkirman ve Kili kadılarında yazılan hükümde; *“Özi beyi İlyas mektub gönderüb ol beharda küffar-ı haksarın hareket eylemek ihtimali olub Akkirman muhafazasına tayin olunan iki kıta’a kalitaların donanması için mukaddem kürekçi tedariki lazım olduğun arz etmeğin taht-ı kazanuzda fesad ü şenâ’at sâbit ve zahir olub siyasete müstahik olmayan ceraimi sâbit olan mücrimleri suret-i sicilleri ile kayd u bend ile gönderesin ki küreğe koşub istihdam eyleye. Kendü hallerinde olan fukarayı küreğe göndermekden ziyade hazer idesin”* (Mühimme 52, s. 131 / Hüküm 332). Ayrıca Alanya kadısına yazılan bir diğer hükümde ise suçları sabit olup siyaset cezası almayanları Rodos’da bulunan kadırgalara kürekçi temini için gönderilmesi emredilmiştir (Mühimme 52, s. 161 / Hüküm 402). Kürekçi temininde suçluların idam cezası dışında cezalarının kesinleşmiş olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca suçu olmayan insanların küreğe gönderilmemesi emredilmiştir.

Eşkîyaya verilen cezalardan bir diğeri sürgün cezasıdır. Sürgün kaynaklarda genellikle “nefiy” olarak geçmektedir. Sürgün yerine ise “menfa” denilmiştir. Sürgünün iki uygulaması vardır. Bunlardan biri kişilerin cezalandırılması için buldukları yerlerden uzaklaştırılması, diğeri ise toplu sürgün uygulamasıdır. Sürgün yeri olarak ise özellikle ulaşımı zor olan uzak sınırlardaki şehirler, kasabalar, kaleler ve adalar tercih edilmiştir (Daşcıoğlu, 2010, s. 167-168). Defterdeki hükümlerde ise; Sorgun’da Çalık Mustafa ve oğlu eşkıyalarla birlik olup kazalara saldırılar düzenlemişlerdir. Bunun üzerine Çalık Mustafa ve eşkıyaların Rodos’a sürülmesi emredilmiştir (Mühimme 52, s. 162 / Hüküm 405). Şam beylerbeyine yazılan bir diğerk hükümde ise; “*Liva-i Gazze’de asi Arab taifesinin Müslümanların erzak ve emvallerini garet edüb fesad ü şenâ’atleri günden güne hali olmuşdur. Buyurdum ki vusul buldukda asi Arab taifesini memleketden sürüb ihrac idesin*”(Mühimme 52, s. 154 / Hüküm 387). Şeklinde artan eşkıyalık faaliyetleri karşısında sürgün cezası verilmiştir.

Sonuç

52 Numaralı Mühimme Defteri’nin incelenen hükümlerine göre ortaya çıkmış olan eşkıyalık olaylarının birbirinden bağımsız olduğu görülmektedir. Bu olaylar büyük çapta olmayıp yerel olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğuda Safevîler ile başlayan sonrasında batıda Avusturya ile devam eden uzun süren savaşlar şehirlerde asayiş problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uzun süren savaşlar eşkıyalık olaylarının artmasında önemli rol oynamıştır.

Eşkîyalık olaylarının en önemli sonuçlarından biri ordunun sefere çıktığı zaman şehirlerde güvenlik zafiyetinin ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Bölgelerin güvenliğinde rol oynayan sipahilerin seferlere katılmasıyla halkın can ve mal güvenlikleri tehdit altında olmuştur. Şehirler sefer süresi boyunca güvenli olmadığından eşkıyalık olaylarının önüne geçilmesinde sorunlar yaşanmıştır. Eşkîyalar bu durumu kullanarak halka her türlü kötülüğü yapmaktan geri durmamıştır. Bazı eşkıya gruplarının buldukları yerlerden ayrılarak başka bölgelerde eşkıyalık hareketlerine katılması da dikkate değerdir.

Eşkîyalık olaylarının şehirlerden ziyade daha çok köylerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni ise köylerin daha savunmasız olmasından kaynaklanmaktadır. Eşkîyalar köylerde sadece yağmalama faaliyetlerinde bulunmakla kalmıyor ayrıca ekilen tarım ürünlerinden evlere kadar ciddi bir şekilde yakıp yok etme esasına dayanan olaylarında yaşandığı görülmüştür. Ayrıca köylünün malını gasp etmelerinin yanında bölgede yaşayan köylüleri de öldürdükleri görülmektedir.

Ekonomik ve askeri yapıdaki bozulmadan kaynaklanan süreçte çiftbozan durumuna düşerek yurtlarından ayrılan insanların bir kısmı eşkıyalara katılarak düzen bozucu faaliyetler içinde yer almışlardır.

Eşkîyalık olayları ağırlıklı olarak önce Anadolu’da sonra Balkanlar’da görülmektedir. Bursa’da Kara Mustafa oğlu Ömer, Manav Ahmed ve Tursun oğlu Akbaş, Kütahya’da Oruç oğlu Sefer, Karaman’da Ali ve İlyas, Seydişehir’de Mazlı Şüca, Sarı Veli, Köse Müslihiddin ve Kayacıoğlu Yörük, Suruç’da Yusuf ve Mahmud, Kangırı’da Resul, Abdülkadir ve Veli, Karahisar’da Reşan ve Zaki, Ankara’da Kara Bali, Seferihisar’da Kara Durmuş, Ohri’de Hasan oğlu Zafer, Karadağ’da Abdullah’ın oğulları, Budun’da Ali ve Hüseyin adlı eşkıyaların bazıları küçük gruplarla bazıları ise büyük atlı

gruplarla eşkıyalık faaliyetlerinde bulunarak bölge halkının can ve mal güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmişlerdir. Bu isyanların bir kısmında ise eşkıyaların suhtelerle birlikte hareket ettiği görülmektedir.

Ortaya çıkan olayları incelediğimizde bu hareketler siyasi düzene karşı olmamıştır. Eşkîyalık olaylarının ortaya çıkmasındaki temel neden ekonomik durumdan kaynaklanmıştır. Eşkîyaların gerçekleştirdikleri olaylar başlangıçta yağmalama olarak başlamış fakat ilerleyen süreçte ciddi güvenlik sorunlarına neden olmuştur. Eşkîyalık hareketlerinin temel amacı bu faaliyetlerde yer alanların bir takım menfaatler elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Eşkîyalar gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde daha çok savunmasız durumda olan köyleri, yolları ve geçitleri tercih etmişlerdir ve bunu yaparken herhangi bir yer ayırımına gitmemişlerdir.

Eşkîyalık hareketleri devleti her yönü ile olumsuz etkilemiştir. Merkezden uzak olan bölgelerde ortaya çıkmış olan eşkıyalık hareketlerinin dört ay içinde çok fazla yaşanması ekonomik ve siyasi yönden Osmanlı yönetimini olumsuz etkilemiştir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

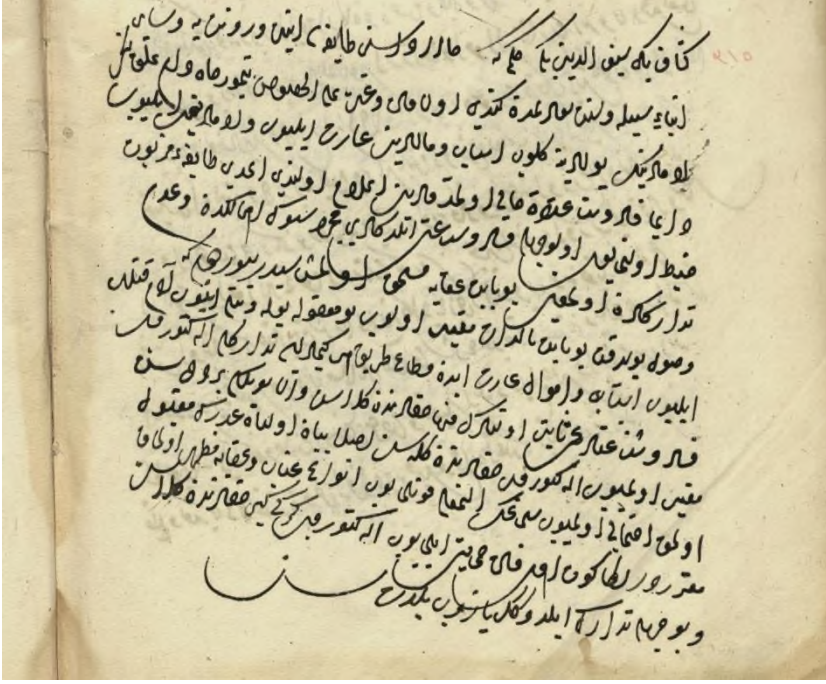
Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı

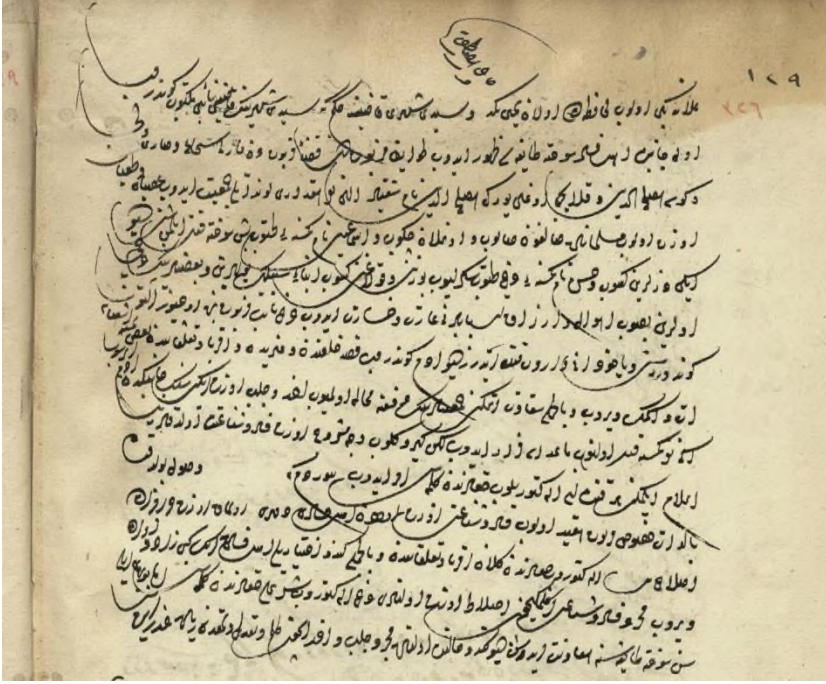
Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Ekler

Mühimme 52, Sayfa 125, Hüküm 315

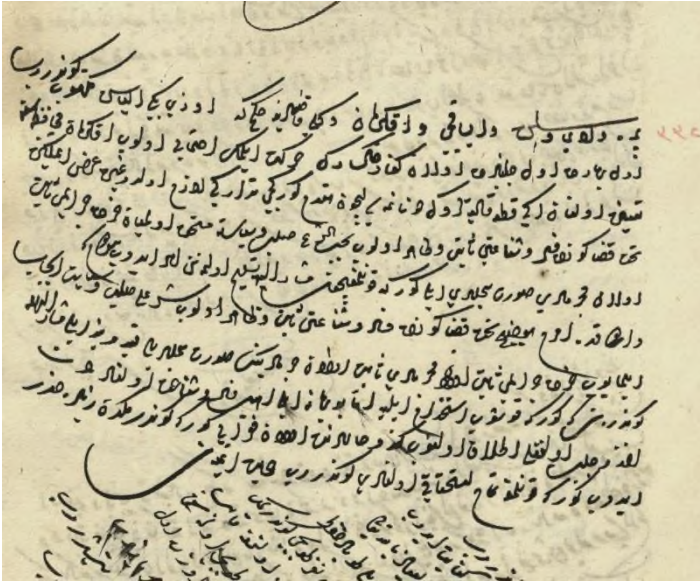
Keşşaf beği Seyfeddin beğe hüküm ki hala Dasni taifesi ayende ve revendeye ve saîr ebnâ-i sebîle darendi-i sa'adetinden giden ulakları ve gayriye ale'l-husus Timur Han dame uluvvuhûnun âdemlerinin yollarına gelüb esbâb ve malların garet eyleyüb ve âdemler katl eyleyüb daima fesâd u şenâ'atden hali olmadıkların i'lam olundu. İmdi taife-i mezbure zabt olunmayub ol vechile fesâd u şenâ'at etdikleri mücerred senün ihmalinden ve âdem tedariklerin olmağın bu babda ikaba müstehak olmuşundur buyurdum ki vusul buldukda bu babda bizzat mukayyed olub bu makule yola ve bele eyleyüb âdem katl eyleyüb esbâb ve emvâl garet eden kuttâu't-tarîk her kimler ise tedarikle ele getirüb fesâd u şenâ'atler i sâbit olanların febiha haklarından gelesin ve illa böyleki bir dahi sen mukayyed olmayub ele getirüb haklarından gelesin asla beyan olunan özrün makbul olmak ihtimali olmayub sancağın alınmağla konulmayub enva-i itâb ve ikâba mazhar olmak mukarrerdir ana göre ehl-i fesâda himayet eyleyüb ele getirüb gereği gibi haklarından gelesin ve bu vecihle tedarük eylediğün yazub bildiresin.

Mühimme 52, Sayfa 129, Hüküm 326

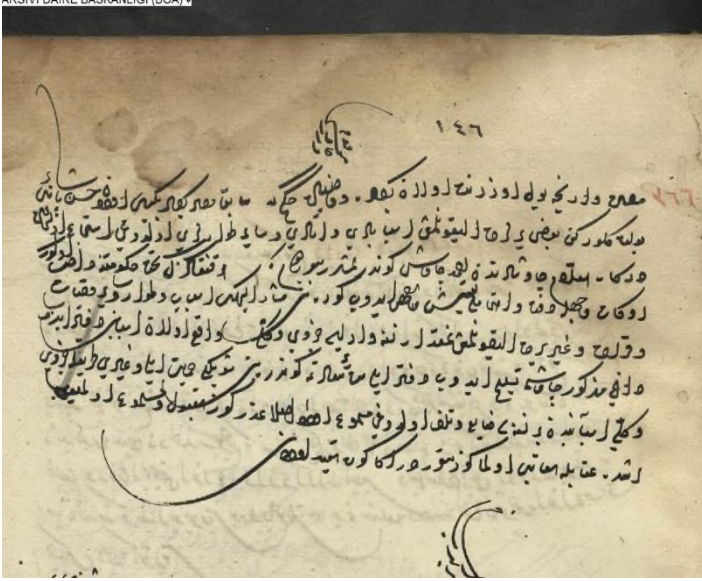
Hacı Mustafa'ya verildi

Alaiye beği olub muhafazada olan Yahya beğ ve Seydişehir kadısına hüküm ki Seydişehir'nin kadısı naibi mektub gönderüb ol cânibde ehl-i fesâd softa tairesi zuhûr edüb tavaif-i mezbûreden kaza-i mezbûreden Karlı Şüca ve Sarı Veli ve Köse Müslihiddin ve Kalaycıoğlu Yörük Müslihiddin nam şakiler altı nefer mikdarı levendatla cemiyet edüb isyan ve tuğyan üzere olub Müslümanlara salgun salub ve oğlan çeküb ve İsmail nam kimesne-i tutub beş softa katl eylemişsin deyu iki dizlerini kesib Hasan nam kimesne-i dahi tutub sekirleyüb burun ve kulağın kesüb ebna-i sebilin yolların ve bazılarının dahi evlerin basub ahval ve erzak esbabları garet ve hisaret edüb dahi naib-i mezbûre bize üç yüz altın gönderesin ve yahud anı varub katl ederiz deyu âdem gönderüb kasaba halkından ve gayridan ve akraba ve taallukatından bazı kimesne eşkiyaya et ve ekmek verüb ve bi'l cümle şekavet etmeğın cemiyetlerinin define muhal olmayub ahz ve celb üzere iken senin cânibinden âdem irişüb iki nefer kimesne katl olunub maadası firar edüb lakin gerü gelüb vech-i meşrûh üzere fesad ü şenâ'at oldukların i'lam eylemeğın her kande ise ele getirilüb haklarından gelmesin emr edüb buyurdum ki vusûl buldukda bizzat husûs-ı mezbûre mukayyed olub fesad ü şenâ'at üzere olan ehl-i fesâdın defteri olmak üzeredir haramzâde asla himayet ele getirüb haklarından gelen akraba ve taallukatından bi'l cümle kendü ihtiyarıyla ehl-i fesâda onun gibi zâd ü zevâdlarda verüb mücerred fesâd u şenâ'at eylemek için ihtilat üzere olanları dahi ele getirüb şer ile haklarından gelesin ama bu bahane ile sen softa tairesine muavenet edesin deyu kendü halinde olanlara mücerred celb ü ahz için zulm ü te'addi olmaksın ziyade hazer edesin.

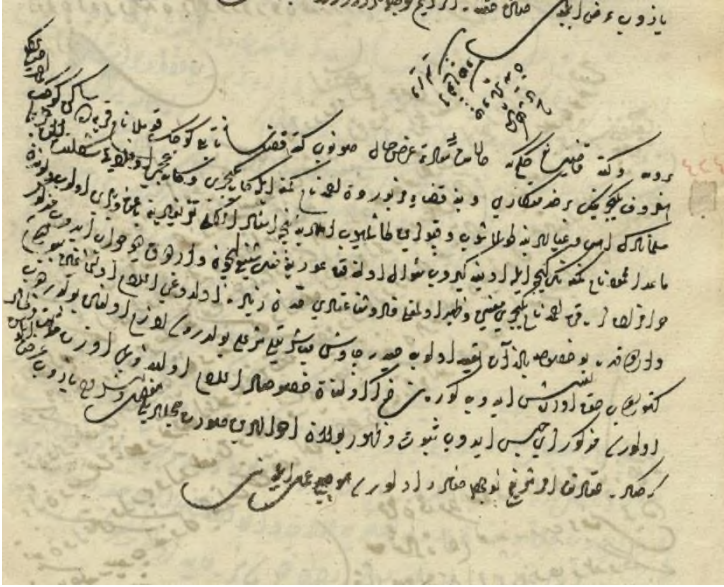
Mühimme 52, Sayfa 131, Hüküm 332

Prevadi ve Ayakçı ve Akkirman ve Kili kadılarına hüküm ki Özi beyi İlyas mektub gönderüb ol beharda ol caniblerde olan küffar-ı haksârın hareket eylemek ihtimali olup Akkirman muhafazasına tayin olunan iki kıta kalitaların donanması için mukaddem kürekçi tedariki lazım olduğun arz etmeğin taht-ı kazanuzda fesâd ü şenâ'at sâbit ve zâhir olup sicil-i şer'î salb ü siyâsete müstehak olmayan hurde ceraimi sâbit olan mücrimleri sûret-i sicilleri ile küreğe konulmağın müşarun ileyhe teslim olunmasın emr edüb buyurdum ki vardukda emrim mucebince taht-ı kazanuzda fesâd ü şenâ'at sâbit ve zâhir olup şer' ile salb u siyâset icab eylemeyüb hürde ceraimi sâbit olan mücrimleri sâbit olan cürümlerinin sûret-i sicilleri kayd u bend ile müşarun ileyhe gönderesin ki küreğe koşub istihdam eyleye ama bu bahane ile ehl-i fesâd ü şenâ'at olanlardan ahz ü celb olunmağla ıtlak olunub kendü hallerinde olan fukarayı küreğe göndermekden ziyade hazer edüb küreğe konula tamam istihkâmı olanları gönderüb himayet etmeyesin.

Mühimme 52, Sayfa 146, Hüküm 366

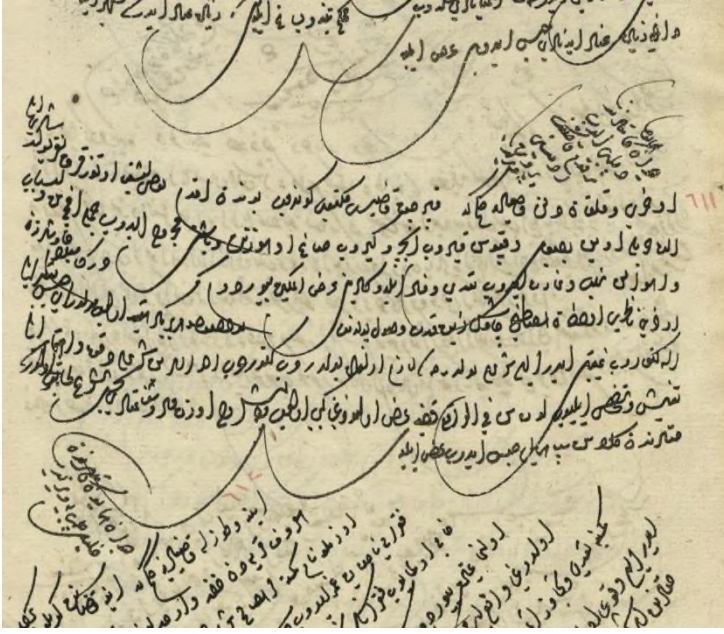
Mısır'a varınca yol üzerinde olan beğlere ve kadılara hüküm ki sâbika Mısır beğlerbeğisi olan Hasan Paşa'nın yolda gelirken bazı yerlerde alıkonulmuş esbâbları ve anları vesair davarları olduğu istimâ olunmağın dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Ahmed çavuş gönderilmiştir buyurdum ki her kangınızın taht-ı hükümetine dahil olursa onat vechile dikkat ü ihtimâm teftîş ü tafahhus edüb göresin müşarun ileyhın esbâb ve davar ve sair ve karada ve gayri yerde alıkonulmuş ne mikdar nesne var ise cüz'î ve küllî vâki olan esbâb defter edüb dahi mezkur çavuşuma teslim edüb defter ile südde-i sa'âdetime gönderesin şöyle ki himayet ile ve gayri tarikle cüz'î ve küllî esbâbından bir nesnesi zâyi ve telef olduğu mesmû olan asla övrünüz makbûl ve mesmû olmayub eşedd-i ikâbla mu'âteb olmanız mukarrerdir ana göre mukayyed olasın.

Mühimme 52, Sayfa 168, Hüküm 424

Dergâh-ı âlî çavuşlarından merkum çavuşa verildi.

Bursa ve Kite kadısına hüküm ki hâlâ südde-i sa'âdetime arz-ı hâl sunub Kite kazasına tabi Küçük Kumla nam karyede sakin Küçük Ahmed oğlu dimekle maruf yeniçerinin bir hizmetkârı yine kaza-i mezbûrdan Ahmed nam kimesne ile kah yeniçeri ve kah Acemi oğlanı şenlenüb âlât-ı harble Müslümanların ehl ü iyâllerine dolaşub ve kapuların taşlayub emellerine nice isnâd etmekle tebdil ü tağyirine beis ve yeri olub ve bundan maada Mahmud nam kimesnenin gece ile evine girüb sûal olundukda umurine için varukda deyu cevab edüb mezkûr haramzâdelere Kara Ahmed nam yeniçeri muin zâhir olmağla fesâd u şenâ'atleri hadden ziyade olduğu i'lam olmağın buyurdum ki vardukda bu husûs bizzat mukayyed olub Hıdır çavuş mübâşeretiyile şer'ile buldursa lazım olanlara buldurdub getürdüb hak üzere teftîş edüb göresin zikr olunan husûslar ilam olunduğu üzere sâbit u zâhir olursa mezkûrları habs edüb sübût ve zuhûr bulan ahvâllerin sûret-i sicilleriyle mansıb ve meşrûh yazub arz eylesin ki sonra haklarında emr-i şerîfim ne vechile sâdır olursa muceble amel eylesin.

Mühimme 52, Sayfa 234, Hüküm 611

Ohri ve Kalkandelen kadılarına hüküm ki Kırçova kadısı mektub gönderüb bundan akdem bazı eşkıya otuz kırk nefer yoldaşları ile âlât-ı harble evin basub ve kapusu kırub içerü girüb sağ omzunu ve başını mecrûh edüb cümle akçesin ve esbâb ve emvâlin nehb ü garet edüb te'addî ve fesâd eyledüklerin arz etmeğın buyurdum ki dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Ohri nâzırı olan Mustafa çavuş zîde kadruhû vusûl buldukda bu husûs-ı mezbûrun mukayyed olub habs yoldaşları ile ele getirüb gıybet eder ise şer' ile buldurması lazım olanlara buldurub getürdüb ahvâllerin şer' ile dikkat ü ihtimâm ile teftiş ü tafahhus eyleyüb göresin fi'l vâki kazaya arz olunduğu gibi olub vech-i meşrûh üzere fesâd ü şenâ'atleri sicil-i şer'i kanun olursa haklarından gelesin sipahi habs edüb arz eyleyesin.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Celali isyanları (1591-1611). *Türkler Ansiklopedisi*, (9), (ss. 695-708). Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. (2018). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Akdağ, M. (1975). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası celali isyanları*. Bilgi Yayınevi.
- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi 2 (1453-1559)*. Barış Yayınları.
- Akyıldız, A. (2007). Para. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34), (ss. 163-166). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (11), (ss. 463-466). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Eren Yayıncılık.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı tarihi*, (3). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, M. (2013). *Osmanlı tarihinde levendler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Daşcıoğlu, K. (2010). Sürgün. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (38), (ss. 167-169). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Demirci, S. & Arslan H. (2012). Eşkuyalar ve Osmanlı devleti: Maraş eyâleti örneğinde devlet görevlilerinin eşkıyalık faaliyetleri ve bunların merkez- taşra yazışmalarındaki yansımaları (1590-1750), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2/16). (ss. 47-76).
- Emecen, F. (2005). Osmanlı divanının ana defter serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı mühimme ve Ahkâm-ı şikâyet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (III/5), (ss. 107-140).
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam ortaçağdan yirminci yüzyıla*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi*. Ötüken Neşriyat.
- Gök, A. & İnbaşı, M. (2021). 62 numaralı mühimme defterine göre 1587-1588 yıllarında Osmanlı devleti'nde suhte ve eşkıyalık hareketleri. *Erciyes Akademi*, 35(4), (ss. 1356-1376).
- Halaçoğlu, Y. (1991). Aşiret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*, (4), (ss. 9). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Hobsbawm, E. (1997). *Eşkuyalar*, çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgül. Avesta Yayıncılık.
- İlgürel, M. (1993). Celâlî isyanları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (7), (ss. 252-257). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- İlgürel, M. (1995). Osmanlılarda eşkıyalık hareketleri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (11). (ss. 466- 469). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- İnalçık, H. (2012). Timar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (41), (ss. 168-173). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- İpşirli, M. (2019). Kürek cezası. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (EK-2), (ss. 112-114). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

- Koç, Y. (2013). XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda suhte olayları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), (ss. 147-159).
- Koç, Y. & Tuğluca, M. (2006). Klasik dönem Osmanlı ceza hukukunda yargılama ve toplumsal yapı. *Türk Hukuk Tarihi Araştırma Dergisi*, (2), (ss. 7-24).
- Kütükoğlu, M. (2020). Mühimme defteri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (31), (ss. 519-522). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Öztürk, M. (1991). XVIII. yüzyılda Antakya ve çevresinde eşkıyalık olayları. *Belleten*, (LIV/211), (ss. 963-992).
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi (2.baskı)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. Bab-1 Asafl. A.DVNSMHM. 52.
- Yiğit, İ., & Oruç, E. (2020). Osmanlı Anadolu'sunda eşkıyalık ve mekân (1565-1566): 5 numaralı Mühimme Defteri üzerinden bir değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), (ss. 29-43).
- Ünal, M. A. (2014). Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde memur yargılaması. I. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (ss. 277-304). On İki Levha Yayıncılık.

